

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію Піскунова Олександра Вікторовича «Лінгвістична реконструкція в українському і російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст.», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Мовознавство, як і наука взагалі, не може рухатися вперед без осмислення набутого досвіду, перевірки дієвості вже висунутих ідей, гіпотез і процедур їхнього доведення. Розвиток світової спільноти, дедалі інтенсивніша глобалізація, зокрема євроінтеграція, стимулюють активні міжкультурні й міжмовні контакти, бурхливу мовну динаміку, які гостро ставлять проблеми збереження самобутності національних мов і водночас забезпечення комунікації у відкритому суспільстві з його географічною мобільністю й зближенням засобів вербалізації мисленнєвої діяльності. З появою комп'ютера з'явилися й нові потужні технології опрацювання мовної інформації в обсягах, раніше не приступних мовознавцям. Ці поза- та внутрішньомовні чинники розвитку мови й мовознавства призвели до активізації досліджень з типології та характерології як національних мов, так мов світу загалом. У такому суспільно-культурному й суто мовознавчому науковому контексті актуальність, теоретичне й практичне значення дисертації О. В. Піскунова не викликають жодних сумнівів.

Автор поставив перед собою надзвичайно об'ємні й сміливі завдання:

1. Здійснити лінгвоісторіографічний огляд проблеми лінгвістичної реконструкції в лінгвістичних працях українських і російських мовознавців XIX ст. – 30-х рр. XX ст.
2. Розкрити особливості реконструкції дивергентних і конвергентних процесів в українському та російському мовознавстві зазначеного періоду.
3. Охарактеризувати реконструкцію архетипів і фонетичних законів, установити роль чинника аналогії.
4. З'ясувати проспективний / ретроспективний характер лінгвістичної реконструкції та ін. (с.22 дис.).

Дисертант подає загалом коректне і переконливе зіставлення окремих фонетичних класифікацій, концепцій учених, внесок яких у мовознавство взагалі і в розвиток української та російської мов зокрем, безперечно, часом несумірний. Така несумірність доробку за прагнення автора до повноти картини лінгвістичної реконструкції в українському і російському мовознавстві створювала додаткову складність у викладі матеріалу. Однак саме введення мало відомого науковому загалу фактичного матеріалу, на цьому слід наголосити, заслуговує на беззаперечне схвалення. Зокрема, О. В. Піскунов подає в сучасному науковому контексті аналіз призабутих праць таких дослідників, як Є. К. Тимченко, П. О. Бузук, К. Т. Німчинов, О. Б. Курило, В. М. Ганцов, П. Г. Житецький, М. О. Колосов та інші.

Перший розділ обговорюваної праці – «Лінгвоісторіографічний аспект вивчення лінгвістичної реконструкції в українському і російському мовознавстві ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст. метод і напрями дослідження» (с.26-38 дис.) – висвітлює основні твердження сучасної теорії реконструкції. Її головні засоби та процедури в мовознавчих працях висвітлено досить повно (праці Н. З. Гаджиєвої, В. К. Журавльова, Б. О. Серебренникова, Г. А. Климова, Е. А. Макаєва, Х. Бірнбаума та ін.). На мій погляд, заслуговує на схвалення та пильна увага, яку дисертантка в цьому розділі приділила методу свого дослідження – актуалістичному, або методу актуалізму, який запропонував його науковий керівник проф. В.А.Глущенко. Автор наголошує, що за твердженням Г. О. Подкоритова, цей метод тісно пов'язаний із принципом актуалізму (с. 32 дис.). Використання сучасних знань для вивчення далекого минулого та передбачення майбутнього складає сутність принципу актуалізму (с. 32 дис.). У зв'язку з чим виникає запитання, чи не вважає автор, що подане визначення актуалістичного методу пересікається з визначенням методів мовної реконструкції, з одного боку («вивчення минулого»), і методу лінгвістичного прогнозування, з другого («передбачення майбутнього»).

Другий розділ «Лінгвістична реконструкція в українському і російському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст.» містить характеристику поглядів українських і російських учених 20-х – 60-х рр. XIX ст. на проблеми лінгвістичної реконструкції та аналіз особливостей реконструкції, що відбито в їхніх працях. Дисертант послідовно окреслює основні етапи розвитку наукової думки в аспекті специфіки лінгвістичної реконструкції: реконструкція дивергентних і конвергентних процесів, реконструкція архетипів і фонетичних законів, проспективний характер лінгвістичної реконструкції, реконструкція причин мовних змін, системний характер реконструкцій, джерела реконструкції мовних змін. Компаративісти 20-х – 60-х рр. тлумачили історію звуків, форм і мови загалом як дивергентний процес, тобто процес розщеплення, розходження мовних елементів і мов.

Розкриваючи процеси історичного розвитку східнослов'янських мов, мовознавці цього періоду звертаються більшою мірою до прийому генетичного ототожнення фактів, ніж до процедури лінгвістичної реконструкції, хоч остання постійно вдосконалюється. Використання прийому генетичного ототожнення фактів дозволяє відрізнити хронологічно різні нашарування, встановлювати фонетичні паралелі між спорідненими мовами.

Мовознавці першого періоду підкреслюють необхідність історичного вивчення мов, розкриття законів розвитку мов, їхніх повільних змін. Фонетичні закони потрактовані як такі, у яких звукові зміни відбуваються у формі повільної еволюції.

О. В. Піскунов показує поступове вдосконалення процедур лінгвістичної реконструкції. Якщо компаративісти 20-х–60-х рр. XIX ст. тлумачать історію звуків, форм як дивергентний процес, то відповідно складається і трактування фонетичних законів, тобто як процес розходження мовних елементів і мов.

Доказові міркування про роль здобутків О. Х. Востокова, який запропонував ідею реконструкції праслов'янських носових голосних, або І.О. Бодуена де Куртене, який поглибив ідеї І. І. Срезневського щодо мовних змін в аспекті діяchronії, зокрема тезу про існування в мові різних за часом нашарувань.

Належно прокоментовано лінгвістичну спадщину М. Н. Каткова. Г. П. Павського, Я. Ф. Головацького, М. О. Максимовича, П. О. Лавровського для розвитку мовознавчих студій, оскільки без цього процесу неможливим було б формування концепцій Харківської, Московської та Казанської шкіл.

У третьому розділі «Лінгвістична реконструкція в українському і російському мовознавстві 70-х рр. XIX ст. – 30-х рр. XX ст.» автор прокоментував особливості реконструкції в аналізованому етапі розвитку мовознавства. Представив особливості лінгвістичної реконструкції в студіях учених Харківської, Московської, Казанської шкіл й українських лінгвістів, представників історичного методу. Вдало наголошено, що учені Харківської й Московської шкіл зробили суттєвий внесок у теоретичну та практичну розробку питання про причини фонетичних змін. Значне місце в науковій творчості вчених цих шкіл посідає розробка тверджень про системний характер мови й про необхідність системного підходу до мовних явищ. Відзначимо висновки, які чітко відповідають заявленим завданням і напрямам дослідження.

Проте зауважу, що в контексті обговорюваних проблем на більшу увагу заслуговували праці О.О.Потебні і учених кола Харківської мовознавчої школи, лише побіжно згадані на сс.70-73 дис.

Автору, попри розмаїття підходів, теоретичних настанов і методів аналізу мовного матеріалу окремих учених, вдалося показати найважливіші досягнення мовознавства XIX століття в галузі лінгвістичної реконструкції: з'ясування процесів дивергенції та конвергенції в історії мови. Вдало прокоментовано концепцію «кількісних змін приголосних» у працях О. О. Потебні, зв'язок вокалізму і консонантизму в історії української мови

крізь призму праць П. Г. Житецького, продемонстровано кореляцію вокалізму і консонантизму в історії східнослов'янських мов у доробку О. О. Шахматова.

Дослідження такої складної й багатоаспектної теми як лінгвістична реконструкція в українському і російському мовознавстві неминуче наражається на дискусію, адже вичерпних і остаточних відповідей тут бути не може.

1. У розгляді різних версій лінгвістичної реконструкції хотілося б, щоб здобувач не тільки констатував ті чи ті підходи до проблеми, але й більш критично оцінював і констатував власну позицію до аналізованих питань, зокрема це стосується теорії родовідного дерева, хвильової теорії, понять "прамова", "давньоруська мова", "церковнослов'янська мова", "руська мова" тощо.

2. Дещо не пропорційно за обсягом представлені і самі розділи в роботі, зокрема третій розділ "Лінгвістична реконструкція в українському і російському мовознавстві 70-х рр. XIX ст – 30-х рр. XX ст." на сс.66–182, тоді як перший розділ "Лінгвоісторіографічний аспект вивчення лінгвістичної реконструкції в українському і російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст. метод і напрями дослідження" сс. 26-37, а другий розділ лінгвістична реконструкція в українському і російському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст. сс. 38-65.

3. На нашу думку, більш докладно треба було охарактеризувати погляди М. О. Максимовича та Я. Ф. Головацького (розділ 2). Крім того, на належному рівні проаналізовано роль «Толкового словаря живого великорусского языка» В. І. Даля в історії мовознавства (сс.64-65), проте значення Б. Грінченка, його вплив на подальший розвиток мовознавства чомусь не розкрито.

4. Повніше, на мою думку, можна було б викласти погляди й трактування К. Т. Німчинова, М. Ф. Сулими, В. М. Ганцова. Адже внесок цих

українських лінгвістів в розробку проблем реконструкції є важливим (розділ 3).

5. У тексті роботи трапляються поодинокі друкарські й стилістичні недогляди (с. 21, с.56, с.78, с.106 тощо).

Висловлені міркування в жодному разі не ставлять під сумнів наукову концепцію дослідження, не знецінюють теоретичної і практичної вагомості отриманих дисертанткою результатів і не впливають на загальне позитивне враження від роботи. Наші міркування стосуються переважно дискусійних питань або відкривають перспективи подальших наукових пошуків. Представлений автореферат відображає всі етапи дослідження, він кваліфіковано написаний і належно оформлений.

Уважаємо, що дисертаційна робота «Лінгвістична реконструкція в українському і російському мовознавстві XIX ст. – 30-х рр. XX ст.» за теоретичним рівнем, науковою новизною, практичною цінністю відповідає вимогам МОНУ України, що зазначені в «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому КМУ № 567 від 24.07.2013 (зі змінами, унесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015), а її автор – **Олександр Вікторович Піскунов** – заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор

професор кафедри української мови

Київського університету імені Бориса Грінченка

Вінтонів М. О.

